

Ekosela: subpolitični odgovor na neodrživost

Nataša Bokan

Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet, Hrvatska
e-mail: nbokan@agr.hr

SAŽETAK Ruralni prostor i ruralno društvo u Hrvatskoj u najvećoj su mjeri zahvaćeni procesima ekstremne depopulacije i ekonomske stagnacije. Međutim na razini modela za lokalni razvoj i stvaranje vitalne socijalne energije bilježimo primjer suvremenih zajednica koje ukazuju na novi pristup u stvaranju održivosti. U ovom ćemo se radu baviti fenomenom ekosela kao namjernih zajednicama, koje držimo izrazom kasno-modernih procesa. Krenuvši od nastanka ekosela, koja se idejno nadovezuju na dugu tradiciju alternativnih zajednica, bavit ćemo se njihovim nastankom u Hrvatskoj te društvenim, ekonomskim i ekološkim aspektima njihovog svjetonazora i svakodnevne. Teorijski ćemo se osloniti na pojam refleksivne modernizacije, kojim ćemo objasniti neke aspekte šireg društvenog konteksta nastanka te vrste zajednica, zatim na koncept održivog razvoja, koji se pokazao plodan u tumačenju vrijednosnog sklopa ekosela te na koncept nove ruralnosti, pri čemu ćemo ekosela smjestiti u rasprave o širim društvenim procesima koji zahvaćaju ruralne prostore. Interpretirat ćemo rezultate kvalitativnog istraživanja, višestruke studije slučaja provedene 2011./2012. godine u pet ekosela u Hrvatskoj. U zaključnim razmatranjima predstavljen je koncept ekosela kao višedimenzionalne forme održivosti i uvjetno nove forme društvenosti koja nosi obilježja refleksivnosti i subpolitičnosti.

Ključne riječi: ekosela, održivost, održivi razvoj, subpolitičnost, nova ruralnost.

„Vjerujem da je planeta cjelina za sebe i da ima svoje energije kao što ih ima čovjek i svako drugo živo biće... I da sad... planeta ima gripu ili upalu... zapravo smo mi ostali paraziti na planeti, uopće je ne uvažavamo i ne poštujemo i ne suživimo s njom, nego je samo koristimo i konzumiramo bez svijesti o tome da joj trebamo to i vratiti' na neki način... Vjerujem u antitijela [smijeh]. Potres – antitijelo, ekoselo – antitijelo [smijeh].“ (Lena, 31) Reciklirano imanje

1. Uvod

Govoriti o održivom razvoju i održivosti u Hrvatskoj je još uvijek pretežno rezervirano za tanak sloj znanstvenika, većinom društvenog i humanističkog usmjerenja, udruga civilnog društva i ponešto medijskog prostora. Pritom mediji pristupaju temama održivog razvoja na način koji ih ne čini integralnim dijelom važnih vijesti, već

više vrstom optimistične protuteže destimulirajućim i sumornim rubrikama dnevno-političkih zbivanja. Doseg takvog pristupa, premda može biti koristan, ograničen je i na razini iznimke. Pokazatelj da se postizanju održivijeg društva ni institucije ni građani nisu još ozbiljno posvetili jest činjenica da održivost i održivi razvoj u nas nisu politička pitanja. K tome držimo da je u Hrvatskoj pojam održivosti u javnom diskursu gotovo prazan ili u najmanju ruku mutan, nejasan, a u najboljem slučaju višeznačan pojam. U zapadnoeuropskim zemljama koncept održivosti proteklih je desetljeća prerastao u značajan diskurs u obrazovnim programima, u lokalnim, državnim i međunarodnim politikama i u svakodnevici tzv. običnih ljudi. Osim toga razvijaju se i drugi koncepti, kao što su otpornost (engl. *resilience*) i odrast (engl. *degrowth*), koji kritički propituju beskonačni rast proizvodnje i potrošnje i osmišljavaju načine za ekološki održivije prakse i politike te pravednije društvene odnose.

Ovdje se nećemo baviti određenjem i analizom koncepta održivosti, time se sociolozi u nas bave već dvadesetak godina (Cifrić, 2002.; Kirn, 2000.; Lay, 2007.; Lay i Šimleša, 2012.) pa ni ponavljati čuvenu definiciju Brundtland komisije, no primijetit ćemo da je možda baš tako široko postavljeno određenje održivog razvoja potaknulo veliku raznolikost tumačenja, koja su u primjeni dovela do brojnih i različitih pokušaja (i uspjeha?) postizanja održivijeg društva. Također, može se postaviti pitanje postoji li razlika između pojmova održivog razvoja i održivosti, s obzirom na to da se često koriste kao sinonimi. Održivi razvoj u praksi uglavnom implicira razvoj s ponekim prilagodbama ekološkim ili rjeđe socijalnim principima zaštite. Dok god se ne propituje razvoj koji podrazumijeva rast, vlade i globalne korporacije načelno su spremne pregovarati na tu temu. Međutim na održivost nisu spremne jer ona implicira da daljnji rast nije imperativ, što je kao ideja itekako prijeteće onima kojima je primaran ekonomski rast. Održivost dakle stremi mnogo dalekosežnijim ciljevima i vrednotama, onima koji podupiru agendu odrasta ili ne-rasta (engl. *no-growth*) i daje prednost socijalnoj jednakosti i pravdi naspram ekonomskom prosperitetu (Dessein i sur., 2015.).

U ovom radu bavit ćemo se fenomenom ekosela, jednom od mnogih praksi osmišljenih upravo pod direktnim ili indirektnim utjecajem koncepta održivosti. Istraživanje iz kojeg proizlazi ovaj rad proveli smo 2011./2012. godine i u njemu konceptualno pristupili ekoselima s više strana. S jedne smo strane analizirali povezanost koncepta održivosti s nastankom ekosela te motivacijom i praksama pripadnika ekosela. Nadalje, krećući od teze o refleksivnoj modernizaciji, provjeravali smo ima li u nastanku i funkcioniranju ekosela obilježja refleksivnosti, tj. subpolitičnosti. Na kraju, propitivali smo predstavljaju li ekosela društveni pokret budući da ga kao takvog mnogi sociolozi identificiraju. Empirijski, proveli smo višestruku studiju slučaja, pri čemu smo najviše podataka prikupili ekstenzivnim polustrukturiranim intervjuima provedenima tijekom boravka u ekoselima. Tijekom i nakon kodiranja rezultata odgovore smo kategorizirali u 13 kodnih grupa: povijest zajednice, materijalni uvjeti, struktura zajednice, novi članovi, motivi nastanka i ciljevi, Z/zemlja i priroda, rad i kreativnost, stari identiteti, zašto zajednica, odnosi, imperativi zajednice, način donošenja odluka, svjetonazor. U ovom radu izložit ćemo dio rezultata koji se tiču teme održivosti i subpolitičnosti ekosela. U prvom dijelu rada definirat ćemo ekosela i reći nešto o njihovom nastanku, a zatim se baviti njihovim svjetonazorom i osobnom politično-

šću, uz analizu dimenzija održivosti koje ona u svojim praksama afirmiraju. Na kraju ćemo povezati pojam nove ruralnosti s ekoselima, pri čemu ćemo ekosela smjestiti u rasprave o širim društvenim procesima koji zahvaćaju ruralne prostore i promisliti na koji način ona mogu utjecati na lokalne zajednice u kojima se nalaze.

2. Tko ili što su ekosela?¹

Ekosela koja smo istraživali ponajprije su namjerne ili intencionalne zajednice². One su se nekada nazivale komunama, grupama alternativnog životnog stila, alternativnim zajednicama, a u znanstvenoj su literaturi postojali pokušaji da se konceptualno odredi razlika između namjernih zajednica, komuna, kolektiva i kooperativa (Schehr, 1997.). Conover (1978.) razlikuje komune, namjerne zajednice i kolektive, pri čemu je kod prvih ključno spajanje financijskih sredstava i rada pripadnika te zajednička blagajna, kod drugih dijeljenje zajedničke ideologije i samo nekih izvora sredstava za život, a kod trećih kooperativno zajedničko življenje uz dijeljenje životnih troškova. Zablocki (1980.) je u svojoj definiciji komuna stavio naglasak na zajedničko kućanstvo pet ili više odraslih pojedinaca, na (van)bračne dijade, na dobrovoljni zajednički život s primarno s ideološkim ciljem te usredotočenost na postignuće zajednice. Metcalf (1996.) je govoreći o komunitarnom življenju razlikovao komune i namjerne zajednice, pri čemu je komunama pripisao veći stupanj intimnosti, tj. stavljanje grupe ispred nuklearne obitelji u donošenju odluka i dijeljenju vlasništva, dakle označio ih je primarnim grupama, dok je smatrao da su intencionalnim zajednicama svojstvena individualna kućanstva i pojedinci koji čine sekundarnu grupu, koja svojim članovima ne predstavlja obitelj, već je spona između pojedinca i vanjskog svijeta. McLaughlin i Davidson (1990.) drže kako je razlika među tim društvenim oblicima samo semantička, pa navode da većina suvremenih grupa radije koristi naziv „zajednica“ (*community*) nego „komuna“ (*commune*) da bi se razlikovali od hipi komuna iz 60-ih godina prošlog stoljeća.

„Namjerna zajednica oblikovana je kada ljudi izaberu živjeti s ili dovoljno blizu ljudima s kojima dijele zajednički životni stil, zajedničku kulturu i zajedničke svr-

¹ Na početku ćemo navesti što u našem razumijevanju ekosela nisu. Naime poneka obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-ovi) i poduzetnici organiziraju svoja imanja kao agroturističke destinacije, te se na tržištu ekonomski pozicioniraju u području turizma i u tu svrhu, primjerice, retradicionaliziraju svoje etnološke prakse, običaje i arhitekturu. Time stvaraju turističku ponudu kroz tradicijsku gastronomiju, obnavljanje starih obrta, kućnih radinosti i sl. Takva se imanja u turističkom žargonu ponekad nazivaju ekoselima. Premda bi se u kontekstu održivosti o njima itekako moglo govoriti, takvim obiteljskim i/ili turističkim imanjima u ovom se radu nećemo baviti.

² Sam naziv „namjerne zajednice“ nosi u sebi barem dva značenja. Jedno se odnosi na namjeru izdvajanja iz uobičajenih društvenih zajednica (nuklearna obitelj, samačka kućanstva i sl.), pri čemu norme interakcija unutar zajednica uglavnom u nekoj mjeri odstupaju od onih većinskih. Drugo se značenje odnosi na namjeru koju sudionici namjerne zajednice nose kao svoju (zajedničku) svrhu. Svrha udruživanja ne leži samo u želji da se razlikuje od većine društva, ona nosi u sebi razloge i želje da se društvene datosti izmijene, tj. višu svrhu.

he. To mogu biti komune, grupe alternativnog životnog stila, održive zajednice ili alternativne zajednice, obitelji u zajednicama zajedničkog življenja (*cobousing*), studenti u kooperativnom življenju, meditantanti u ašramima, radnici koji dijele zaradu u izraelskim kibucima, kontrakulturni revolucionari u urbanim komunama, pobornici održivosti u ruralnim ekoselima... svi oni žive u namjernim zajednicama“ (Metcalf, 2004.:8-9)³. Od novijih određenja Metcalfovo (2004.) se ističe obuhvatnošću i usmjerenošću na odnos spram većinske kulture. Namjernu zajednicu definira kao „grupu od pet ili više ljudi koji potječu iz više od jedne obiteljske ili srodničke grupe, koji su se dobrovoljno skupili da bi poboljšali opažene društvene probleme i nepodesnosti. Oni teže životu onkraj granica *mainstream* društva usvajajući svjesno osmišljenu društvenu i kulturnu alternativu. U ostvarivanju svojih ciljeva oni dijele važne aspekte zajedničkog života“ (Jackson, 2000.). „Pripadnike karakterizira svijest o sámoj grupi ('mi'), oni vide sebe kao trajnu grupu, odvojenu i na mnogo načina bolju od društva iz kojeg su potekli“ (Metcalf, 2004.:9). Takve namjerne zajednice ljudi svjesno stvaraju za sebe, one ne nastaju spontano zbog puke neposredne blizine uvjetovane radom ili stanovanjem.

Namjerne zajednice imaju dugačku i šaroliku povijest i datiraju najmanje od prije dvije tisuće godina, od Rimskog Carstva (Schehr, 1997.). Inicijalni porivi za osnivanje (alternativnih, utopijskih, komunitarnih) zajednica su: „a) želja za životom prema religijskim ili spiritualnim vrednotama, a odbacujući 'grešnost' društvenog poretka; b) želja za reformiranjem društva ispravljanjem ekonomskih i političkih slabosti odbacujući nepravde i nehumanost poretka; i c) želja za ostvarenjem psihosocijalnog rasta pojedinca stavljajući ga u bliskiji kontakt s drugima, odbacujući izolaciju i alijenaciju društvenog okruženja“ (Kanter, 1972.:8). Govoreći o novovjekovnom razdoblju Kanter definira tri vala utopijskih zajednica od 1600-ih do 1970-ih godina. Prvi val obuhvaća razdoblje od najranijeg perioda osnivanja zajednica do 1845. godine, kada su prevladavale religijske teme i motivi. Drugi val, s naglašenim ekonomskim i političkim pitanjima, trajao je od 1820-ih do 1930-ih godina, s posebnim procvatom 1840-ih. Treći val, koji Kanter naziva psihosocijalnim, osobito je bio intenzivan 1960-ih godina. Ono što ta tri vala imaju zajedničko jest činjenica da su se članovi/ce namjernih zajednica povukli iz društva i pridružili zajednicama uslijed brzih promjena u kulturi (Schehr, 1997.). Zajedničko im je i odbacivanje postojećeg društvenog poretka kao nezdravog, pogrešnog, nepravednog i pokušaj postizanja jedinstva unutar čovjeka samog, ljudi međusobno te između ljudi i nekog spiritualnog principa i „često tragaju za povratkom zemlji kao putu prema savršenstvu“ (Kanter, 1972.:8). Schehr (1997.) definira i četvrti val, koji je nastao iz prethodnih triju valova zajednica. Pripadnici tog vala pokušavaju se integrirati sa širim društvom u obliku urbanih ekosela i studentskih kooperacija. Te se zajednice miješaju s dominantnim društvom radije nego da se izoliraju, a definiraju se kao „manje otuđene od *mainstream* kulture od svojih prethodnika“ (Smith, 2002.:111). Namjerne zajednice brojčano su zaista marginalna pojava, no posljednjih nekoliko desetljeća njihov se

³ Tim određenjem Metcalf se približio Beckovoj (1995.) ideji nastanka novih ispregovaranih zajednica, koje se više ne uklapaju u uobičajene društvene strukture, a time zahtijevaju i nove sociološke kategorije.

broj povećao te su se razvili različiti oblici. One su i kulturološki značajne, kao na primjer široko istraživani kibuci, koji nisu ni brojčano zanemarivi. Zajednice o kojima ovdje pišemo predstavljaju nišu „novih“⁴ sociokulturnih normi (Bennet, 1975.).

Ekosela, kao poseban oblik namjerne zajednice, relativno su nov fenomen. Gilman (1991.) je osmislio taj naziv ranih 1990-ih godina kako bi uskladio ekološki dizajn s dizajnom izgradnje zajednice. Kao što prefiks „eko“ nagovještava, ekosela se stvaraju s namjerom proekološkog, održivog života, života posvećenog okolišu (Ergas, 2010.) ili usmjerenog na neoštećivanje okoliša. Kod autora koji su se bavili definiranjem ekosela (Metcalf, 1984., 1996., 2004.; Gilman, 1991.; Ergas, 2010.) iščitali smo zajedničke karakteristike, te ih navodimo u obliku jedinstvene definicije. Ekoselo je grupa (od obično najmanje pet) ljudi koji potječu iz više od jedne obitelji i koji dijele isti svjetonazor, pri čemu se nastoje svojim načinom života integrirati u okoliš ne šteteći mu, ostvaruju određene aspekte zajedničkog života te nastoje da njihove zajednice traju kroz vrijeme i prostor nedefinirano dugo. Kulturno se te zajednice razlikuju od dominantnog društva po sustavu vrednota, koji se temelji na ublažavanju vlastitog utjecaja na okoliš i solidarizaciji u društvenim odnosima. One svoje principe djelovanja često zasnivaju na ekonomiji dijeljenja, donošenju odluka putem konsenzusa, orijentaciji na budućnost, reduciranju uloge nuklearne obitelji, rodnoj ravnopravnosti i proekološkom pristupu radu i svakodnevnom funkcioniranju. Ekosela su zanimljiva i zbog naglog porasta njihovog broja u posljednjih nekoliko desetljeća. Smith (2002.) je napravio popis⁵ ekosela između 1990. i 2000. godine pozivajući se na baze podataka namjernih zajednica. One nisu potpune jer se mnoge zajednice odbijaju uključiti, te je tako točan broj zajednica teško izračunati. No od onih zajednica koje su voljne dati informacije, ekosela su jedan od oblika koji najbrže raste. U skladu sa Schehrovom (1997.) definicijom četvrtog vala namjernih zajednica, suvremeni stanovnici namjernih zajednica, time i ekosela, sve se više uključuju u dominantnu kulturu (Ergas, 2010.). Radije nego da se izoliraju, oni izlaze van okvira zajednica pokušavajući mijenjati trenutne dominantne strukture (Schehr, 1997.; Smith, 2002.).

Sličnost s jedne, a raznolikost zajednica s druge strane dovodi nas do pitanja o mogućnosti klasificiranja ekosela. Nijedna od poznatih tipologija (Metcalf, 1984.; Meijering, 2006.) ne obuhvaća sve vrste namjernih zajednica ni svu raznolikost ekosela. Ono što možemo utvrditi je da se ekosela razlikuju prema više kriterija. Kako bismo izbjegli stroge dihotomije, ekosela ćemo smjestiti u kontinuum značajki prema kojima se međusobno razlikuju: ruralne – urbane; religijske (spiritualne) – sekularne; hijerarhijske – egalitarne; obiteljski i rodno tradicionalne – partnerski/obiteljski i

⁴ Bennet (1975.) govori o komunitarnom kao najstarijem „novom“ društvenom pokretu. Novost se pored komunitarnosti tu odnosi i na postizanje održivosti naspram dominantnim društvenim vrednotama.

⁵ Trenutno (siječanj 2016. godine) je prema Imeniku namjernih zajednica (*The Intentional Communities Directory*) ukupno 2586 namjernih zajednica (od kojih je navedeno 405 ekosela, 464 *cobousing* zajednica, 175 komuna, 98 kooperativa, 114 kršćanskih i 44 židovske zajednice). Dodatno, mreža europskih ekosela: gen-europe.org.

rodno egalitarne; samoodržive – nesamoodržive; izolirane – povezane s lokalnom/široj zajednicom.

U ovom smo radu konceptualno pristupili ekoselima kao skupnom fenomenu i obradili dio njihovih zajedničkih karakteristika. Pritom nećemo isticati specifičnosti pojedinog ekosela, iako svaka od istraženih zajednica zaslužuje zasebnu analizu svojih osobitosti, jer to bi prelazilo okvire ovog rada, stoga ćemo se iz konceptualnih razloga usmjeriti na zajednička obilježja. U interpretaciji rezultata usmjerit ćemo se na različite aspekte održivosti, kroz koje su vidljivi motivi i inspiracije ekosela, njihovi ciljevi i načini na koje ih ostvaruju. Najviše ćemo govoriti o ekonomskoj sferi, i to o nekim njenim aspektima koji pokazuju nekapitalističke težnje. U dijelu o sociokulturnim vrednotama posebno je vidljiva važnost političke orijentacije u načinu donošenja odluka, egalitarnosti i zdravlja zajednice kao temelja svih ostalih sfera održanja.

Dva od pet istraženih ekosela sama su sebi nadjenula ime, Reciklirano imanje (selo Vukomerić, grad Velika Gorica) i Neokulturalna zajednica (smještena u selu Badličan u Međimurju). Ostale smo radi identifikacije u istraživanju nazvali po mjestu gdje se nalaze, Ekoselo Blatuša (u selu Blatuša, općina Gvozd), Bračko ekoselo (otok Brač, općina Sutivan), Rovinjsko ekoselo (u blizini Rovinjskog Sela, grad Rovinj).

3. Što je subpolitično u ekoselima?

Sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća došlo je do prijelaza u novu etapu modernizacije, koju obilježavaju međusobno povezani procesi globalizacije, individualizacije, seksualne revolucije, podzaposlenosti, globalnih rizika, ekološke krize i sloma financijskih tržišta (Beck, 1999.). Beck drži da je ta faza nastupila nenamjerno, neprimjetno i mirno kao posljedica prve modernizacije (uspona i uspjeha kapitalizma u vidu, npr., porasta materijalnog bogatstva i sloma Istočnog bloka). Te se posljedice očituju u gubitku starih značenja institucija obitelji, domaćinstva, braka, zaposlenja, dok se nova tek formiraju, a njihova je specifičnost što su subjektivne naravi, što sve više ovise o osobnoj perspektivi pojedinca, izborna su i proizvoljna (Beck, 2000.). Moderni pojedinac „nema drugog izbora nego birati“ (Giddens, 1991.:81).

Refleksivna modernizacija ima dva važna momenta: prvi se odnosi na neplanirano rastvaranje⁶ struktura industrijskog društva i fluidni, neprimjetni prijelaz u epohu neplaniranih posljedica modernizacije; a drugi na osvješćavanje promjena, u smislu

⁶ U ranoj su modernizaciji socijalni sloj, profesija, dohodak, politički stav, supružništvo bili jedinstvena cjelina, a danas je taj skup identiteta dezintegriran na komponente, npr. „dohodak više nije automatski indikator mjesta stanovanja, statusa, bračnog stanja, političkog ponašanja...“ (Beck, 1995.:134). Beck (1995.) nastavlja argument govoreći kako sistematični kontekst industrijskog društva (dinamički spoj posla, politike i znanosti) otapa kontekst iskustva tog istog industrijskog društva, pa tako ljudi bivaju „oslobođeni sigurnosti (predodređenosti) i standardiziranih uloga u industrijskom društvu. Muškarci nisu automatski očevi, zarađivači plaće, muževi“ (Beck, 1995.:134).

da ljudi poduzimaju svjesne akcije mijenjanja društva (Balabanić Mavrović, 2007.). Društvo je postalo kompleksnije na način da je sve manje stalnih, čvrstih društvenih oslonaca (što su prije činile klase, statusi, obitelj, nacija), a sve više prostora pregovaranja i izbora ostavljenih pojedincu/ki na odluku. Na to se nadovezuje individualizacija, jedan od najvažnijih procesa unutar refleksivne modernizacije. Ona za Becka ne znači atomizaciju, fragmentaciju ni emancipaciju (Balabanić Mavrović, 2007.), već označava rastvaranje oblika karakterističnih za ranu modernizaciju i zamjenu novima, koje pojedinci moraju sami stvoriti, osmisliti (Beck, 2001.). Taj proces nije dobrovoljan, „individualizacija je svojevrsna prisila na samooblikovanje vlastite biografije, amortizirajući promjene koje dolaze kroz razne životne faze i odluke“⁷ (Balabanić Mavrović, 2007.:66). Beck objašnjava kako je došlo do tolike individualne različitosti pojedinaca u razdoblju refleksivne modernizacije. Naime svi dijelovi društvenog sistema prebacuju odgovornost na pojedince, koji su tako ostavljeni da se usmjeravaju na samorealizaciju i samodeterminaciju, što je dijelom određeno čovjekovom spremnošću da se bori za ostvarenje vlastitih ciljeva, a dijelom i nepostojanjem ikakvog drugog oslonca. Tako je sklop refleksivne modernizacije i društvenih kriza „prisilio pojedince da misle, djeluju i žive, pa se po prvi put dogodila individualna različitost“ (Beck, 2000.:171). Sljedeći važan pojam je subpoliticizacija. Pod njom se podrazumijeva da su današnja važna politička pitanja došla iz „zavjetrine političkog“, iz građanskih inicijativa koje su krenule javno izražavati političke stavove o lokalnim zajednicama, okolišu, tehnologiji, ekonomiji. To je Beckovo pronalaženje političkoga.

Treće što Beck naglašava ekološka su pitanja, za koja kaže da su specifična za refleksivnu modernizaciju. Ona povezuju ono najintimnije i ono najopćenitije. Zagađenje zraka, vode, hrane, genetske intervencije u ljudsku reprodukciju i liječenje, konzumacija genetski modificirane hrane, trošenje energije i resursa... sve se to najosobnije tiče svakog pojedinca. Činjenica da ta pitanja postaju stvar osobnog političkog stava, odluke, odabira upravo oslikava spomenutu subpoliticizaciju. Beck je tom teorijom naznačio kraj svih predodređenih, predvidljivih zajednica temeljenih na identitetima, kao što su nacija, rasa, rod, nuklearna obitelj, te stvaranje nove vrste zajednica koje nastaju pregovaranjem, stvaranjem i prepoznavanjem odozdo (Beck, 1995., 2001.), od razine pojedinca, njegovih uvjerenja i izbora načina života (privatnog, političkog, ekonomskog, ekološkog), umjesto odozgo, iz postojećih ukotvljenih društvenih institucija. Na tom teorijskom mjestu pretpostavljamo da današnja ekosela manifestiraju upravo te ideje novih, namjernih, dogovorenih, ispregovaranih i organskih zajednica.

Drugim riječima, postavljamo tezu da ekosela nastaju mimo struktura ranomodernog društva, i to svjesnim pojedinačno-grupnim poduzimanjem promjene – oblikovanjem vlastitih života subpolitičnim izborima. To samooblikovanje, prema Becku, jest na neki način neminovan i neizabran proces, ali je sadržaj tog oblikovanja ipak

⁷ Npr. tradicionalni brak i obitelj postaju ovisni o osobnim odlukama, te ih pojedinac živi kao osobni rizik. Također, nemogućnost pronalaženja posla više se ne doživljava kao klasni fenomen, već kao osobni promašaj. Biografske odluke tako postaju rizičnima jer više ne mogu pratiti zadane modele (Beck, 2001.a).

odabran s namjerom. On se konstruira oko ekoloških pitanja, tipičnih za refleksivnu modernizaciju, u kojoj je karakteristično svakodnevne odluke donositi kroz političko promišljanje njihovih posljedica i time svakodnevno privatnim odabirima sudjelovati u širim političkim kretanjima. Takav mehanizam donošenja odluka Giddens (1991.) naziva životnim politikama, koje se angažiraju oko tema odgovornosti čovjeka prema prirodi, etičkih principa nadređenih znanstvenoj inovaciji, novih oblika kooperacije koji nadopunjuju oslabljene nacije-države i autentičnosti vlastitih identiteta. Naša teza glasi da ekosela nastaju iz subpolitičkog djelovanja i aktivnog, refleksivnog odabira životnih politika, čime se stvara nova društvena struktura odozdo, stvaraju se zajednice u procesu samooblikovanja, u procesu individualizacije, iz „pronađenog političkog“.

4. Metodološke napomene

Ovo istraživanje predstavlja studiju slučaja ekosela u Hrvatskoj. Studija je višestruka jer se sastoji od pet istraženih slučajeva koji konceptualno čine cjelinu u kontekstu cilja istraživanja. Cilj istraživanja bio je otkrivanje kompleksnih društvenih okolnosti nastanka novih društvenih formi – ekosela, i otkrivanje motiva njihovog nastanka, vrednota i principa funkcioniranja. Specifičnost istraživanja vidljiva je u istraživanim zajednicama, u smislu rijetkog i novog fenomena i u smislu populacije koja ih sačinjava. Kvalitativna metodologija primjerena je za istraživanja koja se bave malim i rijetkim zajednicama, njihovim specifičnim iskustvom, različitim aspektima njihovog života na koje se istraživanje želi usmjeriti jer omogućava slojeviti pristup širini/dubini iskustava pojedinih članova/ica istraživanih zajednica u ekonomskom, sociokulturnom, ekološkom i duhovnom aspektu (Steedman, 2006.:17; prema Barada, 2012.) novih društvenih pojava i njihovih nositelja – ljudi.

Izbor slučajeva odvijao se postupno te je bio dvokriterijski, kombinirajući metodu grude snijega i višestrukog upućivanja, teorijski (putem radne definicije) te empirijski (putem međusobnog upućivanja zajednica). Istražujući literaturu, uključujući malobrojne domaće izvore te sudjelujući u edukativnim sadržajima koje istraživane zajednice nude i time šireći mrežu poznanstava unutar kojih se informacije o sličnim zajednicama i inicijativama lako i spontano prenose, inicijalno je nastao popis od šest potencijalnih zajednica koje okvirno odgovaraju našem teorijskom konstruktumu. Broj slučajeva, odnosno replikacija u našem istraživanju bio je pet (nakon odbacivanja jedne zajednice zbog premalog broja stalnih članova), što je predstavljalo totalni broj postojećih ekosela u Hrvatskoj koja su u trenutku početka istraživanja (postavljanja teorijskog okvira i početka terenskog istraživanja) odgovarala radnoj definiciji. Zatim je, u preliminarnim posjetima zajednicama, kružno provedena metoda grude snijega traženjem od pripadnika/ca zajednica da nas prema vlastitom doživljaju i poznavanju sličnih zajednica upute na njih. Takvim su se kružnim i višestrukim upućivanjem pripadnika/ca samih zajednica na slične zajednice prikupile informacije o ostalim zajednicama, te se zaokružio izbor onih koje ćemo odabrati za slučajeve u studiji.

Ukupno smo proveli 18 intervjua, pri čemu smo u izboru sudionika slijedili neke zajedničke i neke specifične kriterije, ovisno o kontekstu zajednica. Kada je to bilo

moguće, zadovoljen je kriterij odabira osoba koje su različito dugo boravile u zajednici (npr. stari/e i novi/e članovi/ice) te kriterij rodne/spolne pripadnosti, pokušavajući ravnopravno zastupiti članove i članice. U radu smo umjesto osobnih imena sudionika i sudionica istraživanja koristili pseudonime. Koristili smo metodu polustrukturiranog intervjua s narativnim dijelovima, koja omogućava ispitivanje unaprijed određenih tema uz ostavljanje prostora intervjuiranima za šire objašnjavanje otvorenih tema i razvijanje vlastitih ideja (Denscombe, 2004.:167; prema Barada, 2012.).

Protokol intervjua sastojao se od okvirno 130 pitanja podijeljenih u nekoliko skupina, koje obuhvaćaju sociodemografska pitanja, pitanja o nastanku zajednice i njezinoj povijesti, o materijalnim uvjetima života, pitanja o ekološkim i ekonomskim obilježjima, o odnosima i eventualnim problemima unutar zajednice, skup svjetonazorskih pitanja (osobnih i zajedničkih), pitanja o ulozi (intervjuirane osobe) u zajednici i pitanja o odnosu zajednice sa širim društvom. Ukupnim brojem intervjua postignut je kriterij teorijske saturacije, što podrazumijeva da je iscrpnost i cjelovitost provedenih intervjua dovela do toga da novim intervjuima nisu otkrivani novi podaci (Merkens, 2004.).

Analiza podataka u kvalitativnom se istraživanju odvija već od „uspostavljanja analitičkih kategorija, kao svojevrsnih početnih kodova, što započinje već osmišljavanjem istraživačkih pitanja“ (Miles i Huberman, 1994.:58), a analitičke su kategorije, osim što proizlaze iz teorijskog okvira, dopunjavane vođenjem bilješki tijekom transkribiranja, čime je stvoren niz kategorija koje su strukturirane prema okvirnim temama protokola intervjua i temama otvorenim u narativnom dijelu intervjua. Analizu smo transkripata proveli ručno, a analizu u užem smislu započeli u etapi kodiranja intervjua. Prilikom čitanja transkripata izdvojeni su važni segmenti kojima su pridodani deskriptivni kodovi, iz kojih su u sljedećim koracima dobiveni interpretativni i obuhvatni kodovi koji su protumačeni u odnosu na istraživačka pitanja (Bokan, 2012.). U nastavku rada analizirat ćemo i interpretirati rezultate istraživanja.

5. Interpretacija rezultata

U istraživanju smo identificirali održivost kao osnovni izvor motivacije za pripadnike ekosela. Ta motivacija ima dva smjera. Jedan smjer čini kritika društvenog poretka, koji sudionici istraživanja smatraju neodrživim, a drugi stvaranje održivijeg poretka na mikrorazini. Istraženim ekoselima zajedničko je viđenje da dominantno društvo nije održivo. Kao osnovne probleme i time uzroke neodrživosti suvremenog društva navode industrijom i intenzivnom poljoprivredom ubrzano uništavanje atmosfere, tla i vode, što su osnovni resursi za život čitavog ekosustava. Zatim, kapitalističkim odnosima i individualističkom kulturom osiromašuje se sve veći broj ljudi, koji su pritom svedeni na zamjenjive radnike, dezintegrira se društvena solidarnost i zajedništvo, kvaliteta života svedena je na materijalni standard, a osoba i njen identitet na potrošača. Uviđaju štetnost velike industrijalizacije, neograničenog rasta, potrošačkog stila života, anti ekoloških obrazaca, dezintegracije lokalnih zajednica. Njihova kritika zapadnjačkog načina življenja pretače se u stvaranje alternativnog sustava

vrednota i svakodnevnog djelovanja. Time održivost postaje njihov dvostruki pokretač. Neodrživost je ono što kritiziraju, a održivost ono što kreiraju.

U ovom poglavlju navest ćemo nekoliko aspekata održivosti koji su se istakli u istraživanju kao najvažniji konstitutivni elementi svjetonazora i praksi ekosela. Prije svega tu je ekološka održivost, koja je osnovni motiv i cilj, zatim strategije kojima dolaze do ekološke održivosti svrstavamo u sferu ekonomske održivosti, a sve te prakse integrirane su u sociokulturni sklop vrednota koji karakterizira povezanost stavova prema načinu ponašanja prema okolišu s onima u ekonomskoj i društvenoj ravni. U narednom citatu vidljiva je upravo ta stavovska povezanost u različitim sferama djelovanja.

„Mi smo mladi idealisti... važna nam je neka odgovornost prema svijetu, društvu, sebi i jedni drugima, i stavljamo to ispred financija... Rekla bih baš ta neka odgovornost za vlastita djela, od bacanja smeća do načina uzgoja hrane, do odnosa s ljudima oko sebe, i vrednovanje zajednice nasuprot pojedincu... s druge strane mi kao zajednica želimo cijelit' svakog pojedinca i zato je tu konsenzus i pazi se da zatiremo šovinizam gdje možemo itd. Ali generalno se gleda da zajednica bude uvijek zdrava... nismo orijentirani na sebe... nego na društvo.” (Maša, 29) Reciklirano imanje

Odbijajući neodrživost trenutnih društvenih obrazaca, ekosela prihvaćaju one suprotne, pomoću kojih počinju modelirati višedimenzionalne obrasce održivosti na razini svoje zajednice. Pod višedimenzionalnošću podrazumijevamo Layevu (2007.) podjelu na tri⁸ dimenzije održivosti. Ekosela razvijaju prakse održivosti na tim trima razinama, koje se međusobno nadopunjuju i preklapaju: a) na razini ekološke održivosti – kroz štedljivo korištenje energije, izbjegavanje trošenja neobnovljivih resursa, njegovanje bioraznolikosti, ekološku poljoprivredu; b) na razini ekonomske održivosti: razvijanje otpornosti – neovisnosti i relativne samodovoljnosti u proizvodnji hrane, gradnji i energetskim potrebama, razvijanje lokalne ekonomije i ekološke poljoprivrede te razvijanje kreativnosti kao uvjeta rada; i c) na razini sociokulturne održivosti: njegovanje sklopa vrednota koje obuhvaćaju preplitanje društvenog života i prirode, njegovanje identiteta i međuljudskih odnosa, razvijanje konsenzusa, poštivanje različitosti (socioraznolikosti), razvijanje kreativnog i timskog rada. Dakle u osnovi nastanka ekosela promišljanje je o načinu na koji društvo utječe na okoliš, a svojim sklopom vrednota i djelovanja osmišljavaju i razvijaju ideju i praksu održivosti. Ipak, što je to konkretno ekološko u ekoselima? Koja ih djelovanja i koje razlike od društva u kojem žive kvalificiraju kao ekološke?⁹

⁸ Layevu (2007.) četvrtu dimenziju održivosti (političku) svrstali smo u socijalnu održivost.

⁹ Pojam „ekološki“ postao je vrlo raširen i poželjan, no njegovo često ponavljanje i korištenje u različitim kontekstima te često (pre)općenitim određenjima može na neki način isprazniti njegovo značenje. U nas se uvriježilo korištenje pridjeva „ekološki“ tamo gdje to znači „environmentalni“ ili „okolišni“, zatim „zaštitarski prema prirodi i okolišu“, „organski uzgojen“, „prirodan“ itd. Tako je i *environmental movement* u nas ekološki pokret, a *organic agriculture/food* ekološka poljoprivreda/hrana. Radi točnosti i veće preciznosti nadalje u tekstu koristit ćemo atribut „proekološki“.

5.1. Kako ekosela prakticiraju ekološku održivost?

Ono proekološko u ekoselima svakako nije samo okoliš koji biraju za svoj primarni habitat – priroda i/ili selo. Također, nije to ni sama želja, težnja ili namjera da se živi ekološki(je). To su i prakse, prvo, u poljoprivredi: izbjegavanje kemizacije u uzgoju hrane, a korištenje kombinacije tradicionalnih, permakulturnih, biodinamičkih i sličnih znanja, potpuno izbjegavanje ili samo neophodno korištenje mehanizacije u poljoprivredi, proizvodnja humusa, kupovanje, prodaja ili razmjena lokalnih poljoprivrednih proizvoda, skupljanje, uzgoj, dijeljenje i razmjena ekološkog sjemena i očuvanje starih sorti (koje su ugrožene prevladavanjem monokultura u ratarstvu, povrćarstvu, voćarstvu, hortikulturi, stočarstvu), očuvanje bioraznolikosti (sjeme i kombiniranje kultura u sadnji), uzgoj hrane u šumskim vrtovima, razvijanje samostalne proizvodnje i razmjene dobara (npr. hrane, prehrambenih preradevina, kozmetike i sredstava za čišćenje, odjeće, građevnog materijala, tehnoloških pomagala, znanja itd.), skupljanje samoniklog bilja i divljih plodova. Drugo, u gradnji se također očituje proekološka usmjerenost: gradnja kuća od prirodnih i recikliranih materijala, najčešće od slame i gline uz drvene konstrukcije, pasivna solarna arhitektura, izolacija prirodnim materijalima, kao što je ovčja vuna, gradnja zelenih krovova, izrada i korištenje prozora s višestrukim izolacijskim staklom, gradnja energetski efikasnih peći prilagođenih volumenu prostora i vrsti gradnje, izolacije objekta; korištenje lokalno dostupnih ili recikliranih materijala, gradnja kompostnih toaleta itd. Treće, u energiji: prije svega smanjivanje energetskih potreba, zatim razvijanje energetskih sustava neovisnih ili što manje ovisnih o energetskoj infrastrukturi, koja se često zasniva na neobnovljivim izvorima, kroz korištenje energije vjetera, sunca i biomase, zatim čuvanje voda i upotreba primjenjivih tehnoloških proizvoda koji su i dizajnirani na proekološki način – prilagođeno popravljaju, ponovnoj upotrebi i recikliranju; smanjivanje transportnih potreba, dijeljenje transporta, korištenje bicikla i javnog prijevoza, proizvodnja i korištenje biodizela, grijanje prostora energetski efikasnim pećima, prikupljanje kišnice itd. Četvrto, u gospodarenju otpadom: nestvaranje smeća od otpada koji se još može upotrijebiti na neki način, primjenjivanje koncepta „5R“¹⁰ (prema engl. *reduce, repair, reuse, recycle, rethink*) – smanjiti potrebe i potrošnju, popravljati neispravno, ponovno upotrebljavati, reciklirati i – kao prva i posljednja stvar koja obuhvaća sve navedeno – promisliti način i količinu trošenja dobara, čime se misli na promišljanje i odustajanje od hiperpotrošačkih životnih navika, koje za krajnju posljednicu imaju povećanje globalnog zatopljenja i povećanje društvene ne-

¹⁰ Latouche (2009.) proširuje koncept navodeći osam povezanih principa koji vode prema konceptu odrasta (engl. *degrowth*): a) prevrednovati (engl. *re-evaluate*) ono važno; b) rekonceptualizirati (engl. *reconceptualize*) ključne pojmove poput bogatstva, siromaštva, vrijednosti, nedostatka i obilja; c) restrukturirati (engl. *restructure*) proizvodni aparat i društvene odnose da se usklade s novim vrednotama; d) preraspodijeliti (engl. *redistribute*) bogatstvo i pristup prirodnim resursima između Sjevera i Juga, među klasama, generacijama i pojedincima; e) relokalizirati (engl. *relocalize*), tj. proizvoditi lokalno i tako spustiti ekonomske, političke i kulturne odluke na lokalnu razinu; f) smanjiti (engl. *reduce*) proizvodnju i potrošnju posebno onih dobara i usluga koje imaju malu upotrebnu vrijednost i visok utjecaj na okoliš; g) oporabiti (engl. *re-use*) stvari i reciklirati (engl. *recycle*) otpad (prema Ančić i Domazet, 2015.:459).

jednakosti i izrabljivanja. Peto, u odnosu prema vodi: očuvanje vode (od nepotrebnog istjecanja i od zagađenja), sakupljanje kišnice, sadnja biljnih pročištača, čuvanje vode unutar lokalnih sistema.

U ekoselima postoji slaganje oko pitanja zaštite okoliša i prakticiranja održivosti. Ekološka održivost i čitav jedan korpus znanja o načinu čovjekovog negativnog utjecaja na okoliš u ekoselima se podrazumijeva. Sudionici u ovom istraživanju upravo se suprotstavljaju onome što ih okružuje u dominantnom društvu. Ekološka se održivost ne dovodi u pitanje, štoviše, to je osnovni i prvi motiv okupljanja pripadnika ekosela.

„Da budemo u skladu s prirodom, da ne moramo gazit' sve oko nas da bi nama bilo dobro. To je manje-više to, to je neki zajednički common glue¹¹. Znači ne uzmi – baci model, nego uzmi – koristi – recikliraj – okreni – prevrti – vrati zemlji. I bavimo se svi umjetnošću. Svi živimo manje-više od toga ovdje.“ (Sanjin, 37) Rovinjsko ekoselo

Međutim, budući da u većinskom društvu učenje o ekološkim pitanjima nije sustavno i dosljedno obuhvaćeno ni formalnim obrazovanjem niti je u praksi prepoznatljivo (u velikoj mjeri baš suprotno), a time ni lako dohvatljivo, to podrazumijevanje slaganja oko ekološke održivosti za sobom povlači vrlo aktivnu poziciju promišljanja, traganja, proučavanja, umrežavanja i općenito kontinuiranog učenja o ekološkim pitanjima i odgovorima važnima za svakodnevni život koji se kreira u ekoselima. Učenje se odvija neformalno (kroz seminare, tečajeve, radionice i sl.) i informalno (putem socijalnih kontakata i interakcija te fluidnih društvenih grupa i poznanstava proizašlih iz pohađanja neformalnih oblika obrazovanja i sličnih okupljanja¹²). Pri tome su važan agens neformalne mreže pojedinaca i društvenih grupa okupljenih oko proekoloških ideja, povremena i sve češća medijska izvještavanja o ekološkim društvenim inicijativama i sličnim problemima, koja angažiraju dio građana. Proekološki angažman često uz sebe nosi i niz ideja o socijalnoj pravednosti, društvenoj solidarnosti, socioekonomskoj i kulturnoj održivosti. Takav spoj društvenih i ekoloških vrednota nalazimo i u postmaterijalističkim vrednotama (Cifrić, 1994.; Inglehart, 1977., 1995.; Schehr, 1997.; Habermas, 1984.; Rimac, 1997.; Braun, 2009.), koje ekosela podržavaju.

„Mi pokušavamo bit' nekakav hibrid tradicijskih društava sa svojim vrijednostima koje su gotovo nestale... to je suradnja, nekompeticija, to je oslušivanje sebe, oslušivanje drugog u zajednici, uvažavanje, tolerancija, nenasilje... odgovornost za preuzimanje svog života, odgovornost za ovaj život koji ti je tu, koji ti je dan, koji imaš priliku živjet', da ga proživiš što manje opterećujuće za ljude i okolinu.“ (Saša, 33) Reciklirano imanje

¹¹ Prijevod s engl.: ljepilo koje spaja zajednicu.

¹² Virtualni oblici dijeljenja znanja, kao što su *mailing* liste, zatim grupe solidarne razmjene (Orlić, 2014.), permakulturni tečajevi, ekosajmovi i sl.

„Zajedničko nam je ljubav prema ovakvom načinu života. Doć' živjeti u prirodi i od prirode, za prirodu, a sad ne živimo baš za prirodu, živimo od prirode.“ (Neva, 32) Rovinjsko ekoselo

Postmaterijalističke vrednote koje se najčešće ističu su: zaštita okoliša, „uljepšavanje okoliša, ideje umjesto novca, sloboda mišljenja, humanije društvo, više samoupravljanja i više utjecaja građana“¹³ (Cifrić, 1994.:49; prema Inglehart, 1995.). Postmaterijalizam se dobrim dijelom odnosi na socioekološku pozicioniranost, pa tako podrazumijeva izmještanje čovjeka i društva iz superiorne pozicije nad svim što ga okružuje (naturalističku etiku), svijest o neobnovljivim resursima i očuvanje bioraznolikosti, egalitarnost u društvu i s prirodom, inherentnu vrijednost prirode, ekonomije zasnovane na zajednici, decentralizirane bioregije, održivost i proekološki habitus, polikulture, holizam, reflektivnost i kreativnost itd. (Geiger, 2009.). Rezultati pokazuju da postmaterijalističke vrednote čine značajni dio vrijednosnog sklopa u ekoselima, stoga su izraz postmaterijalističke kulture koja na socijalnoj razini postoji paralelno s većinskom materijalističkom.

5.2. Ekonomska održivost – primjer rada kao kreativnosti, a kreativnosti kao vrednote

U istraživanju smo identificirali postmaterijalističke vrednote šireg spektra nego što je odnos prema prirodi i okolišu, pa se tako primjerice odnos spram rada manifestira u doživljaju rada kao samoaktualizacije, kao ostvarenja talenta, rada kao uživanja, rada kao manifestacije intrinzične motivacije, rada kao kreativnosti, rada kao solidarnosti i kao zajedništva naspram rada kao egzistencijalne nužde, rada kao imperativa, rada kao postizanja uspjeha, rada kao stvaranja društvenog statusa, rada kao gomi-lanja materijalnog, rada kao individualnog napretka.

„Mi svi živimo od kreativnosti, znači kreativnost nam je novac, direktno. To nam je apsolutno važno, živimo od kreativnosti... A što se tiče ostalog, kad dođeš ovako negdje živjet', sve radiš sâm, sve si sâm kreiraš. Ne moraš, ali mi tako nekako gledamo. Znači, bavimo se apsolutno svime. Od proizvodnje hrane i proizvodnje svojih kuća, svog namještaja, popravaka strojeva i alata što imamo, kupimo stroj, kupimo alat, onda ga gledamo održavat' sami, tako da kreativnost je tu konstantna. Od 0 – 24 si kreativan. Pišemo, crtamo, sve.“ (Sanjin, 37) Rovinjsko ekoselo

“[Kreativnost je] neophodna. Na koji način sam ja kreativan... imam jako puno rješenja i jako puno tih koncepata za razne oblike stanovanja, imam gomilu nekakvih, po mom mišljenju, interesantnih projekata, i inovativnih, za koje neću... za koje bi trebalo već sad jedno tri života da to ostvarim, to je ta kreativnost...” (Saša, 33) Reciklirano imanje

¹³ Naspram sigurnosti i obrani zemlje, borbe protiv prekršitelja, mira i poretka, privredne stabilnosti, privrednog rasta, porasta cijena (Cifrić, 1994.:49; prema Inglehart, 1995.).

Doživljaj rada u ekoselima ogleda se u: a) radu za egzistencijalne potrebe i b) u radu koji je kompletno ljudsko djelovanje koje proizlazi iz motivacije i kreativnosti, dakle u radu koji je stvaranje, kreiranje i stvari i odnosa oko sebe i unutar sebe. Radom se u užem smislu smatra zadovoljavanje egzistencijalnih potreba, i to bi trebalo činiti manji dio čovjekovih aktivnosti.

„U principu sve se svodi na par sati rada na dan. I smatram da bi to trebala bit' neka čovjekova norma, to je dovoljno da si čovjek može proizvesti i hranu i namiriti svoje potrebe.“ (Mila, 34) Ekoselo Blatuša

Rad u širem smislu doživljavaju kao svako čovjekovo djelovanje: odnose, rad na sebi, društveno djelovanje i materijalno stvaralaštvo. I taj bi rad trebao biti neprekinut proces u kojem čovjek izražava svoju kreativnost, čime ostvaruje svoje društvene uloge, koje više nisu jasno razdijeljene kao kod instrumentalnog rada, već se isprepliću s drugima u komunikativnom djelovanju (Habremas, 1984., 1986.). Važna i neposredno povezana s radom jest kreativnost. U ekoselima kreativnost smatraju neodvojivom od rada i neophodnom za čovjekovo društveno djelovanje.

„Ja živim od kreativnosti. Meni je kreativnost vrlo važna i to je baš bilo sa svima koji dođu u zajednicu. Da svaki čovjek mora biti samodostatan u smislu da sam iz sebe mora stvorit' nešto. Dakle ne mogu računat' na to da će doći i da ću ih ja ili neko drugi zaposlit'. Nego da moraju doprinijet', dati svoj doprinos, a to automatski znači da moraju biti kreativni, moraju nešto izmisliti.“ (Aleksandar, 52) Neokulturalna zajednica

Postojanje kreativnosti u radu moguće je ukoliko osobe imaju intrinzičnu motivaciju i afinitet prema određenom poslu i zato u principu biraju raditi upravo one poslove koji ih zanimaju, za koje su motivirani, u kojima mogu biti kreativni. Isključivo instrumentalni rad, ciljno-racionalni, zapravo ih ne zanima. Rad za njih treba imati vrijednosnu, pa i afektivnu komponentu.

„U zajednici imamo baš umjetnice, mislim da je važno da se one mogu izrazit' kroz umjetnost. I da mogu preživjet' od toga. To je sad krenulo... više u poslovnom smjeru da možemo zaradit' i od toga... kreativnost je jako važna. To je jedan od razloga što smo došli tu, da imamo prostor i vrijeme da se možemo kreativno izražavat'.“ (Sanja, 34) Bračko ekoselo

Oni ne žele od rada biti otuđeni, žele aktivno sudjelovati u radu koji je za njih smislen, znati zašto rade, biti direktno u doticaju s rezultatima svog rada. Kreativnost je vrlo visoko pozicionirana u sustavu vrednota te principa djelovanja i samoostvarenja.

„Meni se to čini presudno za moju sreću. Čini mi se da biti kreativan, izražavati se kreativno, radit' kreativno, stvarat' kreativno, meni je to plan ostvarivanja mene kao osobe, onoga što ja jesam. Jer s tim rasteš, kao čovjek, evoluiráš... ja sebe vidim i želim nac' u modelu u kojem ja kroz svoju kreativnost mogu preživljavat'.“ (Lena, 31). Reciklirano imanje

„Odabrala sam, možda sebično, [da] idem radit nešto što mene uveseljava, tu je opravdanje, jer onda mogu pružiti više... Ak' treba, konobarit' ću kasnije s 40. Ili ću čistit pod. Ništa mi se to ne čini strašno u usporedbi s tim da sad odustanem od pokušaja da živim kako mislim da trebam.“ (Maša, 29)

Reciklirano imanje

U području ekonomske održivosti vitalan je dio i materijalna ekonomska održivost. Osigurava li si neko društvo ili zajednica vlastitim djelovanjem nesmetano funkcioniranje i osigurava li dovoljno dobara da se kontinuirano obnavlja i razvija, razlikuje one socioekonomske održive i neodržive (Lay, 2007.). Pokušali smo utvrditi koje strategije ekosela kao zajednice slijede u svom ekonomskom održanju. Utvrdili smo u kojoj im mjeri vrste i opseg poslova kojima se bave, proizvodnja dobara (materijalnih i nematerijalnih) te vlastiti resursi (rad i sredstva) pružaju neovisnost (otpornost, engl. *resilience*) o konvencionalnom ekonomskom sustavu te obnavlja li se i širi članstvo i na koji način (primjerice, imaju li djece u zajednici). Istražili smo način njihovog održava(nja), koliko i što rade i proizvode, koliko su vezani za postojeći gospodarski sustav, drugim riječima, u kojoj su mjeri samoodrživi ili otporni na konvencionalni ekonomski sustav. Također, zanimalo nas je provode li „ekologizaciju“ proizvodnje dobara i usluga u svim, za okoliš utjecajnim, granama djelatnosti [...] i jesu li aktivni u području stvaranja inovativnih rješenja: iniciranje, razvijanje i umnažanje novih, integralno održivih oblika biogospodarstva“ (Lay, 2007.:42). Ponajprije, ekonomska održivost nije potpuno postignuta ni u jednom ekoselu. Ako promatramo ekosela u okviru njihovih lokalnih zajednica, možemo reći da su Rovinjsko i Bračko ekoselo najbliže lokalnoj ekonomskoj održivosti u vidu osiguranja svakodnevnog egzistencije jer ekonomske potrebe ostvaruju većinom u lokalnoj zajednici. Međutim, ako uzmemo u obzir standard stanovanja i vlastitu energetska opskrbu (električna energija, gorivo, ogrjev), tada je Reciklirano imanje najodrživije. Iako ne u dovoljnoj mjeri za ukupne potrebe, sva navedena ekosela proizvode svoju hranu, držeći to važnim aspektom postizanja održivosti.

„[...] smatram da bi rad na zemlji, osim hrane, trebao bit' dio opće kulture. Neki farmer je rekao nešto u smislu: ti ne možeš bit slobodan dok nemaš svoj izvor hrane, energije, nemaš pravu slobodu, jer znaš da te neko drži u šaci. Smatram da stvarno ono što bi trebalo učiti djecu su te neke osnove, kako si skubat' nešto, hranu, kako si napraviti sklonište, kako komunicirati nenasilno, kako bit' dobar roditelj, sve te stvari te ni'ko ne uči. Kad mislim o radu na zemlji, mislim o svemu tome, to meni jako puno znači.“ (Maša, 29)

Reciklirano imanje

Te zajednice razvijaju vlastite i lokalne strategije ekonomskog opstanka. Strategija svih pet istraženih ekosela u stvaranju ekonomske održivosti jest edukacija. Ona je u nekim zajednicama organizirana u obliku radionica i predavanja (neformalni oblici edukacije), u nekima se odvija kroz volontersku praksu, a negdje na sasvim informalan način, kroz privremeni suživot posjetioca i stalnih stanovnika ekosela. Edukacijski su sadržaji svi vezani uz učenje za održivost, od permakulturnih metoda u poljoprivredi, gradnji i osiguranju energije do socijalnih i ekonomskih vrednota jednakosti, solidarnosti i socijalne uključenosti, koje su sve integralni dio aktivnosti ekosela, kao što je zalaganje za prehrambeni suverenitet, skupljanje i razmjena organ-

skog sjemena, organiziranje kratkih trgovačkih lanaca za lokalne poljoprivrednike, zagovaranje zakonskih promjena prema korištenju lokalnih i prirodnih građevinskih materijala itd. S vremenom postižu sve veću ekonomsku samostalnost, iako pritom naglašavaju da koliko god radili na ekonomskoj održivosti, svjesni su da je to proces i da time ne žele postići izolaciju od lokalne zajednice ili zainteresiranih posjetitelja.

5.3. Ekonomska održivost – primjer vlasničkih aranžmana

Jedna od zanimljivih ekonomskih karakteristika vlasnički su aranžmani prisutni u istraženim ekoselima. Pet ekosela predstavlja pet različitih stanarsko-vlasničkih rješenja, od kojih se svi oslanjaju velikim dijelom na povjerenje, a manjim dijelom na ugovore i pravnu zaštitu. Jedna zajednica kupila je i doselila se na zajedničko zemljište (neparcelirano unutar zajednice, pojedinci su vlasnici/e 1/10). Druga se zajednica doselila na zemljište koje im je ustupila (nepoznata) osoba na korištenje, bez naknade. Treća je zajednica zasnovana na zemljištu koje je u vlasništvu jedne osobe koja je dio zajednice, s nekim pojedincima u ugovornom odnosu, a s nekima ne. Četvrta je zajednica kupila imanje (zemljište i kuće) na kredit (na ime jedne osobe), koji zajednički otplaćuju. Peta je zajednica vlasništvo zemljišta jedne osobe ustupila udruzi na korištenje, neke su kuće unutar imanja privatne, ali ih velikim dijelom zajednički koriste dok se ne izgradi dovoljno stambenog prostora za sve pripadnike zajednice. Stanovanje kao osnova egzistencijalnih preduvjeta u ekoselima relativno je nevezano za pravnu zaštitu vlasništva, boravka i gradnje kuća na zemlji koju pravno ne posjeduju. Objašnjenje tih nekonvencionalnih pristupa vlasništvu pronalazimo u visokoj razini povjerenja i solidarnosti kod stanovnika ekosela i/ili doživljaju Z/zemlje kao ničije, svačije i nepodložne posjedovanju. Te obrasce razmišljanja smatramo dijelom svjetonazora stanovnika ekosela, kojim ćemo se baviti dalje u radu.

„Dogovor je pao čisto na riječ. Robi je rekao da nam je dao to na korištenje, nemamo nikakve garancije i osiguranje, no većina nas funkcionira u smislu da svaki komadić zemlje u biti pripada planeti Zemlji, a ne pojedinačnom vlasniku bez obzira šta piše na papiru, pa se u tako nekom smjeru gleda. Ne plaćamo nikakvu najamninu.“ (Mila, 34) Ekoselo Blatuša

Dakle ekonomsko funkcioniranje zajednice obuhvaća dijelom materijalne uvjete te rad i kreativnost (kodovi 2 i 7). Ekosela mijenjaju prakse uobičajene u suvremenom visoko specijaliziranom i industrijski ovisnom društvu. Ono za što čovjeku potrošačke kulture treba novac te zajednice pokušavaju smanjiti i osigurati drugim putem. Tako hranu i lijekove dijelom sami proizvode, u prirodi nalaze građu za nastambe, znanje skupljaju kombinacijom tradicionalnih i suvremenih spoznaja, energiju dobivaju barem djelomično iz obnovljivih izvora. Drugi element koji također pripada u ekonomski podsustav jest odnos prema radu, tj. rad i osiguravanje egzistencijalnih potreba kroz kreativnost. Time te zajednice čine pomak od ekonomskog sustava u kojem je odvojen posao za novac i hobi za sebe. U ekoselima se u velikoj mjeri spajaju interesi, talenti, afiniteti s poslom, tj. zadovoljavanjem egzistencijalnih i drugih potreba. Time u velikoj mjeri smanjuju otuđenost od rada. Međutim ekonomska održivost nije potpuno postignuta ni u jednoj zajednici. Najbliže su tome dvije za-

jednice (rovinjska i bračka), koje ekonomske potrebe ostvaruju većinom u lokalnoj zajednici. Ono što je važno je da sve te zajednice s vremenom postižu sve veću ekonomsku samostalnost, odnosno održivost.

5.4. Sociokulturni sklop vrednota

Treći je aspekt održivosti sociokulturna održivost, koja čini sustav socijalnih odnosa u nekoj zajednici ili društvu, običaja, tradicionalnih i novih vrednota te njihovo „organsko“ kontinuirano samoobnavljanje (Lay, 2007.). Ona se ogleda u „osjećaju smisla i ciljeva življenja, u postojanju društvenih vrednota i praksi koje doprinose socijalnoj integraciji, u osjećanju i praksi identiteta, ukorijenjenosti, pripadanja nekoj simboličkoj cjelini, u praksama i odabirima u svakodnevnom životu koji vode samorealizaciji, a ne samodestrukciji“ (Lay, 2007.:33-34). U analizi empirijskih nalaza obuhvatili smo neke od navedenih elemenata. Sociokulturni podsistem obuhvaćen je najvećim brojem kodova (5, 8, 9, 10, 13), koji opisuju koja su izvorišta i ciljevi zajednice (razloge nastanka i ciljeve koje ostvaruju), odnosno identificiraju li se članovi/ce sa zajednicom i kako, zašto uopće odabiru zajednicu kao način života, kakve odnose imaju i kojeg su svjetonazora. Izložiti ćemo samo neke od elemenata sociokulturnog sklopa. Ideje na kojima su nastale sve istražene zajednice međusobno se podudaraju. To je aktivni kritički stav prema postojećem, većinskom društvenom sustavu, pri čemu „aktivni“ označava kreiranje alternative. Ekosela, stava da neoliberalni kapitalizam stvara velike društvene i ekološke štete, žele razviti i razvijaju drugačije mikrosustave. Njima je cilj približiti se (lokalnoj) samoodrživosti, čime se i ovisnost o sustavu smanjuje, a povećava povezanost s prirodom, suradnja i među društvenim akterima i s ekosustavom. Razvijanje egalitarnosti i izvan antropocentričnog okvira znači poštivanje prirodnih ciklusa, lokalnosti izvora/resursa i neugrožavanje prirodnog samoobnavljanja te priznavanje inherentne vrijednosti ekološkom sustavu mimo koristi za čovjeka.

U ekoselima karakteristični su primarni odnosi među pripadnicima. Pitali smo se stvaraju li se u njima nove vrste obitelji ili se stvara oblik intenzivnog socijalnog susjedstva. Na temelju važnosti zajednice za pripadnike i odnosa u njima zaključujemo da se nalaze upravo na kontinuumu između intenzivnog socijalnog susjedstva i obitelji. Smatramo da je bračka zajednica najbliža obitelji, rovinjska i zajednica Recikliranog imanja nalaze se između, a Neokulturalna i zajednica u Blatuši dijele mjesto najbliže socijalnom susjedstvu.

„Ako ti treba tuđa pomoć znaš da možeš računat' na sve njih. Više je kao neki ekstremno dobri susjedski odnos nego obiteljski... Ne. Tu su iskombinirani svi odnosi. I sa najboljim prijateljima, i sa najboljim susjedima. To su sve, svi smo sve“. (Neva, 32) Rovinjsko ekoselo

„Mitja i Sanja su meni... obitelj, to su prijatelji koji su više od prijatelja, i naravno, ne samo one, govorim njih dvije jer smo to zajedno počeli, ali i Tina, i Leila, i Gita, mi smo nekako jedni s drugima baš i imamo veliku snagu, čak možda i moć. Kad smo zajedno, kad smo dobro, ja mogu sa svojim ljudima sve napraviti“. (Suza, 32) Bračko ekoselo

Dio je sociokulturnih obilježja i političko funkcioniranje, koje je vidljivo u načinu donošenja odluka unutar zajednica (kod 12), a taj je način u svim istraženim zajednicama konsenzus. S obzirom na mali broj osoba u ekoselima (do 15), provođenje konsenzusa donekle je olakšano.

„Pokušavamo sve odluke donositi konsenzusom, nismo baš sad opsjednuti time, imamo nešto što kažemo, ajde nećemo se sad svi s tim baviti, ti odluči, ali neke odluke koje su važne fakat pokušavamo porazgovarat o tome, i kažemo svoje mišljenje, i realno stvarno jako puno ulažemo u to.“ (Maša, 29)
Reciklirano imanje

U tim su zajednicama svi podjednako zainteresirani za sudjelovanje u procesu donošenja odluka. Kritični su prema sustavu predstavničke demokracije smatrajući da takav sustav zanemaruje manjinska mišljenja, pa u svojoj mikrozajednici konsenzusom razvijaju kulturu uvažavanja mišljenja svake osobe. Time razvijaju političku odgovornost svakog aktera unutar zajednice i antiautoritarne obrasce. Zaključno, podaci pokazuju da ekosela u Hrvatskoj imaju zajednički svjetonazor, koji čine vrednote egalitarnosti (društvene i prema prirodi i okolišu), samoodrživosti, postmaterijalizma, proekološkog habitusa i postmoderne vrednote. Taj svjetonazorski sklop nazvat ćemo ekoseoskim svjetonazorom.

„Ljubav prema prirodi, svi smo u dubovnosti, svako je u svom filmu, ali zapravo isti. Ljubav prema planetu, i svim tim događajima oko nas. I pokušaj izlaska iz sistema. Shvaćanje da su neke stvari definitivno obmana čovječanstva u cijelosti i pokušaj izlaženja iz toga. I očuvanje nečega što smatramo da je vrijedno.“ (Mila, 34) Ekoselo Blatuša

„Pa, ta nekakva ekološka svijest. Neće se nikom desiti da napravi neku pizdariju koja će utjecati na okoliš.“ (Saša, 33) Reciklirano imanje

Na kraju ovog poglavlja navest ćemo ukratko sociodemografske podatke o pripadnicima ekosela. Dobno, oni su u skladu s uobičajenim predodžbama o pokretu ekosela kao pokretu mladih ljudi, iako je komunitarni pokret u svijetu zapravo većinom pokret ljudi srednjih godina (Metcalf, 1996.; Schehr, 1997.). Većina pripadnika istraženih ekosela u dobi su između 31 i 40 godina (u vrijeme osnivanja zajednica između 25 i 35 g.)¹⁴. Zatim, većinom su to osobe visokog formalnog obrazovanja ili osobe velikih i širokih potreba za znanjem, pa time i za inovacijama, a istovreme-

¹⁴ Sociodemografski podaci pokazuju da su tada uglavnom završili školovanje i/ili stekli određeno kraće životno (i radno) iskustvo te se nalazili na razmeđu mladenačke i zrele dobi i u tom smislu u razdoblju odabira, zasnivanja i oblikovanja vlastitog samostalnog života (ili promjene uslijed dotadašnjeg iskustva). Istovremeno to su osobe koje su imale iskustvo, premda kratko, drugačijeg političkog i ekonomskog društvenog sustava (socijalizma), što je možda moglo utjecati na postojanje šire perspektive i osobnog uvida kako postojeći društveni sistem nije jedini moguć. Ne tvrdimo da ekosela predstavljaju ostatak ili nastavak socijalizma, već samo da iskustvo različitih socijalnih poredaka može proširiti perspektivu osobnih i društvenih mogućnosti i olakšati aktivno formiranje vlastitih (društvenih) izbora.

no i sa sviješću o potrebi očuvanja vrijednih tradicijskih znanja i općih društvenih vrednota. Nadalje, te zajednice čine osobe koje ne pripadaju službenim religijama ili ideološkim sustavima vjerovanja, već smatraju da su sami kreatori vlastitog i šireg društvenog djelovanja. To sve opisuje društvene aktere koji aktivno propituju postojeći društveni sustav i aktivno ga (vlastitim izborom) mijenjaju. Izuzev jedne ženske zajednice, u ostalima je podjednak broj žena i muškaraca.

6. Zaključna razmatranja

Prije nego prijedemo na zaključne komentare o tezama koje smo postavili u teorijskom okviru rada, smjestit ćemo pojavu ekosela u širi kontekst procesa koji zahvaćaju ruralne prostore. Opći je znanstveni uvid da se ruralno(st) nalazi u vidljivoj tranziciji (Halfacree, 2007.). Proces koji zahvaćaju selo, ruralni prostor, seljačko društvo, poljoprivredni kraj dio su razloga mijena prema povratku zemlji, prema vitalnijem selu i možda novim seoskim stanovnicima. Jedan od tih procesa intenzifikacija je kapitalističke globalizacije, koja se manifestira u sustavima prehrane slobodnijom vladavinom tržišnih sila (Millward i sur., 2003.). Time je poljoprivreda u sve nesigurnijem položaju unutar ruralnog društva, dok se, paradoksalno, potiče daljnja intenzifikacija i industrijalizacija poljoprivrede. Također, raste uloga konzumerizma i potencijala ruralnih sredina u vidu razvoja turizma i gentrifikacije sela prodajom „ruralne idile“. Tako nove ruralne „proizvode“ čine priroda kao ekskluzivno mjesto za život, ruralni način življenja koji se može kolonizirati, simboli ruralne kulture koji se mogu zapakirati i prodavati (Cloke i Goodwin, 1992.). Na prirodu se više ne gleda samo kao na dobru tvornicu, već kao na mjesto za život i provođenje vremena; ona ispunjava „vanjske“ zahtjeve stanovnika urbanih sredina (Marsden, 1999.). Danas zemlje globalnog Sjevera vide profit u multifunkcionalnom ruralnom uređenju, u sve regionaliziranijem „ruralnom“ (Halfacree i sur., 2002.), što bismo mogli nazvati komodificiranim ruralnim prostorom, prostorom u kojem „lokalci/lokalno postaju podložni vrednovanju, ekonomskom ili socijetalnom, bez da od toga nužno imaju ikakvih koristi“¹⁵ (Hillyard, 2007.:66).

Jedna vrsta otpora tim procesima nalazi se u pokretu povratka zemlji (engl. *back-to-the-land movement*). O povratku zemlji kao društvenom pokretu piše se već nekoliko desetljeća i on je svakako utisnut u društvene, političke, kulturne i prostorne struje (Halfacree, 2006.). Iako se povratak zemlji ne odnosi isključivo na ruralni prostor i ruralno stanovništvo, ovdje ćemo o njemu govoriti u kontekstu ruralnosti. Ruralnost se kao obilježje može odnositi na geografsko-prostorne, demografske, socioekonomske i sociokulturne aspekte. U pet istraženih ekosela prepoznali smo neka od tih obilježja kao afirmativna prema ruralnosti. Ako govorimo o Hrvatskoj, ne možemo govoriti o kontinuitetu povratka zemlji/ruralnome u posljednjih neko-

¹⁵ Osim vjerovatno ekonomskih, posebno u onim područjima koja streme upravo ekonomskom prosperitetu, a bez nužnog i pravovremenog promišljanja o sredstvima koja je najbolje koristiti. Ubrzan i nedovoljno promišljen smjer razvoja (ili samo rasta) može dugoročno dovesti do šteta umjesto koristi. Držimo da pojedini (atraktivniji po bilo kojem kriteriju) ruralni prostori u Hrvatskoj mogu upasti u neku od takvih razvojnih zamki.

liko desetljeća jer je izostao proces kontraurbanizacije, koji je u zapadnoeuropskim zemljama usmjerio dio migracijskih tokova iz grada prema selu. U nas migracijski smjer i dalje kreće sa sela prema urbanim središtima. Kao protutrend tome, ekosela vraćanjem na selo¹⁶ afirmiraju ruralni karakter življenja na nekoliko načina. Ruralni prostor u Hrvatskoj pretežno je marginaliziran, depopuliran, infrastrukturno podrazvijen i ekonomski devastiran te mnogo više mjesto odlaska nego mjesto dolaska. Nasuprot tome, ekosela afirmiraju selo kao poželjno mjesto za život. Također, preseljenjem na selo i orijentiranjem na rad na zemlji, i to na ekološki održiv način, afirmiraju povratak Z/zemlji, kao tlu i kao planetu. Kada ekoselima pripisujemo prakticiranje ekološke održivosti, važno je naglasiti da njihovi nazori spram prirode i okoliša svakako nadilaze utilitarnu i antropocentričku poziciju, iz koje se priroda i okoliš čuvaju zato da se osigura čovjekov opstanak i zdravlje. Ekosela (među čijim pripadnicima postoji konsenzus oko tog pitanja) Zemlji i ekosustavu pripisuju inherentnu vrijednost, čime čovjek kao vrsta ne čini njihov krajnji cilj i svrhu. Primjerice, očuvani bi resursi za naredne naraštaje, prema stavovima pripadnika ekosela, bili posljedica njihovog poštivanja Zemlje i ekosustava, a ne uzrok njihovog proekološkog ponašanja.

Poticanjem suradnje poljoprivrednika i kupovinom više lokalnih proizvoda oni stimuliraju lokalnu ekonomiju, čime se posredno povećava socijalna energija i ekonomska vitalnost lokalnog područja. Kroz traženje nekonvencionalnih puteva (npr. hrane) počinju se mijenjati sustavi proizvodnje i stvarati postproduktivizam¹⁷, a koji se manifestira kroz stvaranje bližih veza između seljaka i potrošača, primjerice davanje prednosti lokalnoj hrani kroz seljačke tržnice te dostavljanje hrane¹⁸ (Deane, 2003.; Orlić, 2014.), što prakticiraju i neka od ekosela iz naše studije. Time se stvara lokalna povezanost koja može povećati odgovornost za lokalno kroz sudjelovanje u lokalnom razvoju. Osim simboličkog vraćanja zemlji (lokalnome) razvija i održivost kroz lokalnu hranu, lokalne mreže i sve slične inicijative koje smanjuju doseg globalne ekonomije i povećavaju ekonomsku, pa time i političku moć lokalnim zajednicama. Ekosela potiču upravo takve lokalno usmjerene prakse, kao što su vlastita poljoprivredna proizvodnja, kupovina od lokalnih poljoprivrednika, poticanje skupljanja i razmjene sjemena, tradicijska arhitektura, energetska samodostatnost. To proizlazi iz njihove subpolitičnosti, što je vidljivo u svakodnevnim navikama koje su prethodno promišljene u svojim motivima, čime postaju (sub)politička u svojim posljedicama.

Ranije smo spomenuli ulogu edukacijskih aktivnosti u ekoselima. Njima donose znanje u socijalni prostor bez edukativnih institucija, a od seoskog imanja čine mjesto

¹⁶ Pretežno se radi o stanovništvu koje dolazi iz gradova, ne o lokalnom seoskom stanovništvu.

¹⁷ To postproduktivističko društvo također je teorijski konstrukt kojim označavamo revalorizaciju manje intenzivnih i manje industrijskih oblika poljoprivrede, gdje se pokušaji povratka zemlji čine ne samo manje anakronim nego mogu povećati vrijednost svojih proizvoda kroz ukazivanje, primjerice, na veze sa zemljom (Holloway i Kneafsey, 2000.).

¹⁸ U više hrvatskih gradova aktivne su grupe solidarne razmjene, više o tome Sarjanović (2014.) i Orlić (2014.).

učenja. Nadalje, dovode na selo mlađu populaciju koja je zainteresirana za „nova“, „alternativna“¹⁹ znanja. Napokon, uvode socijalne inovacije, kao što su grupe solidarne razmjene, grupno vlasništvo nad zemljom ili zadruge za razmjenu sjemena. Ekosela tako stvaraju nova značenja pojedinačnih odluka u područjima također karakterističnima za refleksivnu modernizaciju – svakodnevnica, privatnost, ekonomija, lokalna pitanja... smatrajući (znajući?) da je svaka ta odluka ujedno i politička – što jesti, kako i koju hranu nabavljati, uzgajati, koje materijale koristiti u gradnji, kako koristiti transport, kakve odnose uspostavljati, kako nalaziti i dijeliti znanje itd. Gotovo sve te odluke imaju proekološke i prosocijalne motive.

Ekosela u Hrvatskoj razvijaju postmaterijalističke prakse u različitim aspektima svakodnevice i ekonomskog održanja, od metode vrtlarenja preko donošenja odluka konsenzusom pa do utjecaja na lokalnu zajednicu. Ona su refleksivno moderna angažirajući se oko pitanja ekološke i ekonomske pravde i subpolitičnošću svojih odluka. Posebno će biti zanimljivo u narednim istraživanjima pratiti dinamiku razvoja (ili disolucije) ekosela iz naše studije, koja može ići u nekoliko smjerova. Jedan je popuštanje pod pritiskom ekonomskog održanja, s obzirom da nijedna zajednica nije neovisna o izvorima prihoda iz šireg društva i time raspuštanje zajednice ili radikalnije mijenjanje njezinih ciljeva i strategija održanja. Druga moguća linija razvoja ulazak je u proces profesionalizacije rada udruge²⁰ i time osiguravanje ekonomskog održanja kroz projektnu aktivnost i/ili povezivanje s drugim sličnim inicijativama i širenje djelatnosti. Istraživanjem smo zahvatili ekosela u prvoj dekadi (polu dekade) od nastanka i nakon njihovih dosadašnjih iskustava možemo pretpostaviti da tako male zajednice nisu otporne na promjene te da će se u narednom razdoblju širih ekonomskih i društvenih procesa svakako mijenjati njihov sastav, vrsta djelatnosti i dinamika zajednice. Naravno, o smjeru širih društvenih kretanja ovisi i hoće li se ekosela širiti i postajati privlačnija većem broju ljudi ili će opstajati na margini alternativnog uz podršku tek rijetkog sloja spremnih na konkretniji proekološki angažman.

Možemo se pitati pripadaju li ekosela nekoj novoj vrsti ili etapi ruralnosti koja privlači gradske stanovnike, djeluje proaktivno prema lokalnim zajednicama razvijajući svjetonazore i prakse održivosti i postmaterijalizma. U literaturi se novom ruralnošću s jedne strane naziva ukupnost promjena u kojima se nalaze ruralne zajednice i ruralni prostor pod utjecajem transnacionalnih društvenih kretanja u neoliberalnom okviru (Woods, 2014.; Rauch, 2009.), a s druge se strane novom ruralnošću naziva vrsta razvoja oslonjena na prehrambeni suverenitet, demokraciju i održivost (Ramírez-Miranda, 2014.), koja se javlja upravo kao reakcija na prethodno spomenute poslje-

¹⁹ „Novim“ znanjima nazvali smo ona znanja koja nastaju kombinacijom tradicijskih znanja (koja su se zaboravila, zanemarila tijekom modernizacijskih procesa, a sada se opet otkrivaju) i suvremenih, tehnoloških i znanstvenih znanja, primjerice, o uzgoju organske hrane, o pripravcima za higijenu, o graditeljstvu i opskrbi energije. Alternativnost se sastoji u tome što se način korištenja tih znanja suprotstavlja konvencionalnim, općeprihvaćenim ekonomskim i drugim obrascima razmišljanja i ponašanja.

²⁰ Svaka od tih zajednica ima osnovanu udrugu civilnog društva, više ili manje aktivnu.

dice neoliberalnih politika po selo²¹. Ta se tumačenja gotovo međusobno logički nadovezuju, pa bez obzira s kojim se tumačenjem složili, možemo reći da ekosela jesu dio tog procesa. Ona nastaju kao reakcija na društvene promjene u okolnostima neoliberalnih politika, smanjivanja lokalnih (državnih) suvereniteta, a povećavanja korporacijskih; na povećanje trošenja i devastacije okoliša i nesigurnosti hrane, egzistencijalnih uvjeta, zaposlenja, klimatske ravnoteže; reakcija na rizično (Beck, 2001.a), tekuće (Bauman, 2011.) društvo. Ekosela, koliko god statistički minorna, svakako predstavljaju model subpolitičkog djelovanja te lokalnog, decentraliziranog, okolišno osviještenog i društveno mogućeg razvoja. Komunitarnost koju posjeduju može kao model biti primjenjiva i u specifičnosti hrvatskih ruralnih prostora koji su demografski ostarjeli²². Na kraju želimo naglasiti da ekosela sadrže u sebi klicu mogućnosti kvalitetnijeg života za mnoge društvene slojeve koji su mahom osiromašeni i gurnuti na socioekonomsku marginu. Takvih je u hrvatskom društvu sve više. Od ekosela društvo može mnogo toga naučiti o održivosti. No hoće li se njihovi obrasci proširiti u šire društvene slojeve i predstavljaju li zaista u svom civilnom angažmanu snagu koja će proširiti spoznaju kako put prema održivom življenju ne ovisi samo o entuzijazmu nekolicine ekosela, već o širim društvenim, političkim i ekonomskim kretanjima.

Literatura

1. Balabanić Mavrović, J. (2007). *Pojam refleksivne modernizacije u suvremenoj sociološkoj teoriji: magistarski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet.
2. Bauman, Z. (2011). *Tekuća modernost*. Zagreb: Naklada Pelago.
3. Barada, V. (2012). *Žensko iskustvo rada u kreativnim industrijama: primjer dizajnerica vizualnih komunikacija u Hrvatskoj: doktorski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
4. Beck, U. (2001). *Pronalaženje političkoga: prilog teoriji refleksivne modernizacije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
5. Beck, U. (2001a). *Rizično društvo: u susret novoj moderni*. Beograd: "Filip Višnjić".
6. Beck, U. (2000). Living Your Own Life in a Runaway World: Individualization, Globalization and Politics, in: Hutton, W. and Giddens, A. (Eds.). *Global Capitalism*. New York: The New Press.
7. Beck, U. (1999). *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.
8. Beck, U. (1995). *Ecological Enlightenment: Essays on the Politics of the Risk Society*. New Jersey: Humanities Press.
9. Bennet, J. (1975). Communes and Communitarianism. *Theory and Society*, 2: 63-94.
10. Bokan, N. (2012). *Konceptualni pristupi ekološkim mikrosocijalnim zajednicama: studija slučaja u Hrvatskoj: doktorski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet.

²¹ U Latinskoj Americi najviše je primjera takvog pristupa, Kay, 2008.; Ramírez-Miranda, 2014.; Cepparo, 2009.

²² Primjerice, u SAD-u i Kanadi umirovljenička populacija zasniva kohabitacijska ekosela.

11. Braun, Y. A. (2009). The promise of feminist political ecology, in: Dasgupta, S. (Ed.). *Understanding The Global Environment*. New Delhi, India: Dorling Kindersley.
12. Cepparo, M. E. (2009). Marginality in the Context of the New Rurality: Application to the Case of Malargüe in Mendoza, Argentina, in: Sánchez-Aguilera, D. (Ed.). *Marginalization, Globalization, and Regional and Local Responses. The Way Forward: Local Social Movements in Marginal Areas*. Barcelona: En prensa.
13. Cifrić, I. (2002). *Okoliš i održivi razvoj: ugroženost okoliša i estetika krajolika*. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju FF.
14. Cifrić, I. (1994). *Napredak i opstanak: moderno mišljenje u postmodernom kontekstu*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
15. Cloke, P.; Doel, M.; Matless, D.; Phillips, M.; Thrift, N. (1994). *Writing the rural: five cultural geographies*. London: Paul Chapman Publishing.
16. Cloke, P. and Goodwin, M. (1992). Conceptualizing countryside change: from post-Fordism to rural structured coherence. *Transactions of the Institute of British Geographers* NS, 17 (3): 321–336.
17. Conover, P. (1978). Communes and Intentional Communities. *Journal of Voluntary Action Research*, 5 (34): 5–17.
18. Deane, Tim (2003). Green box. *Resurgence*, 219: 14–15.
19. Dessein, J.; Soini, K.; Fairclough, H.; Horlings, L. (2015). *Culture in, for and as Sustainable Development*. Conclusions from the COST Actions IS1007 Investigating Cultural Sustainability. University of Jyväskylä, Finland.
20. Domazet, M.; Dolenc, D. i Ančić, B. (2012). *Trebamo promjenu: mapiranje potencijala Hrvatske za održivi razvoj*. Zagreb: Heinrich Böll Stiftung Hrvatska.
21. Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
22. Ergas, C. (2010). A Model of Sustainable Living: Collective Identity in an Urban Ecovillage. *Organization & Environment*, 23 (1): 32–54.
23. Geiger, M. (2009). *S onu stranu monokulture: tradicijska znanja o okolišu i mreža života*. Zagreb: Antibarbarus.
24. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
25. Gilman, R. (1991). The ecovillage challenge: The challenge of developing a community living in balanced harmony—with itself as well as nature—is tough, but attainable. *In Context*, 29: 10–14. Pregledano 11. listopada 2015. (<http://www.context.org/ICLIB/IC29/Gilman1.htm>).
26. Habermas, J. (1986). Tumačenja uz pojam komunikacijskog djelovanja. *Kulturni radnik*, 39 (5): 64–87.
27. Habermas, J. (1984). *Theory of Communicative Action*. Cambridge: Polity Press.
28. Halfacree, K. (2007). Back-to-the-land in the Twenty-First Century – making connections with rurality. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 98: 3–8.
29. Halfacree, K. (2006). From dropping out to leading on? British counter-cultural back-to-the-land in a changing rurality. *Progress in Human Geography*, 30 (3): 309–336.
30. Halfacree, K.; Kovach, I. and Woodward, R. (Eds.) (2002). *Leadership and local power in European rural development*. Aldershot: Ashgate.

31. Hillyard, S. (2007). *The Sociology of rural life*. Oxford; New York: Berg.
32. Holloway, L. E., and Kneafsey, M. R. (2000). Reading the space of the farmers' market: a case study from the United Kingdom. *Sociologia Ruralis*, 40 (3): 285–299.
33. Inglehart, R. (1995). *Modernization and postmodernization, cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press.
34. Jackson, J. T. Ross (2000). *And We are Doing it!: Building an Ecovillage Future*. San Francisco: Robert D. Reed Publishers.
35. Kanter, R. M. (1972). *Commitment and Community: Communes and Utopias in Sociological Perspective*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
36. Kasper, D. V. S. (2009). Ecological Habitus: Toward a Better Understanding of Socioecological Relations. *Organization & Environment*, 22 (3): 311-326.
37. Kay, C. (2008). Reflections on Latin American Rural Studies in the Neoliberal Globalization Period: A New Rurality? *Development and Change*, 39 (6): 915-943.
38. Kirby, A. (2004). Domestic protest: The ecovillage movement as a space of resistance. *Bad Subjects*, 65. Pregledano 5. listopada 2015. (<http://bad.eserver.org/issues/2004/65/kirby.html>).
39. Kirn, A. (2000). Održivi razvoj i environmentalističke vrijednosti. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 9 (3): 149-162.
40. Lay, V. i Šimleša, D. (2012). *Nacionalni interesi razvoja Hrvatske kroz prizmu koncepta održivog razvoja*. Zagreb: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar".
41. Lay, V. (2007). *Razvoj sposoban za budućnost: prilozi promišljanju održivog razvoja Hrvatske*. Zagreb: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar".
42. Marsden, T. (1999). Rural futures: the consumption countryside and its regulation. *Sociologia Ruralis*, 39 (4): 501–20.
43. McLaughlin, C. and Davidson, G. (1990). *Builders of the Dawn: Community Lifestyles in a Changing World*. Salisbury: Sirius Publishing.
44. Meijering, L. (2006). *Making a Place of Their Own: Rural Intentional Communities in Northwest Europe*. Utrecht; Groningen: University of Groningen.
45. Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
46. Merkens, H. (2004). Selection Procedures, Sampling, Case Construction, in: U. Flick, E. v. Kardorff and I. Steinke (Eds.). *A Companion to Qualitative Research*. London: Sage. p. 165-171.
47. Metcalf, W. (2004). *The Findhorn Book of Community Living*. Forres: Findhorn Press.
48. Metcalf, B. (1996). *Shared Visions, Shared Lives: Communal Living Around the Globe*. Forres: Findhorn Press.
49. Metcalf, B. (1984). A Classification of Alternative Lifestyle Groups. *Australia and New Zealand Journal of Sociology*, 20 (1): 66-80.
50. Millward, H.; Harrington, L.; Ilbery, B.; Beesley, K. (2003). Milieux, viewpoints, and processes of change in the new countryside, in: Beesley, K.; Millward, H.; Ilbery, B.; Harrington, L. (Eds.). *The new countryside*. Canada: Brandon University/St Mary's University.

51. Orlić, O. (2014). Grupe solidarne razmjene: počeci ekonomije solidarnosti u Hrvatskoj. *Etnološka tribina*, 37 (44): 72-88.
52. Peračković, K. (2008). Društvo i (ili) tržište – sociološka konceptualizacija procesa marketizacije društva. *Društvena istraživanja*, 17 (6); 98: 975-997.
53. Ramírez-Miranda, C. (2014). Critical reflections on the New Rurality and the rural territorial development approaches in Latin America. *Agronomía Colombiana* 32(1): 122-129.
54. Rauch, T. (2014). New ruralities in the context of global economic and environmental change – are small-scale farmers bound to disappear? *Geographica Helvetica*, 69: 227–237.
55. Rauch, T. (2009). *The new rurality: its implications for a new, pro-poor agricultural water strategy*. International Fund for Agricultural Development (IFAD).
56. Rimac, I. (1997). O nekim aspektima valjanosti postmaterijalističkog koncepta društvenih vrijednosti. *Društvena istraživanja*, 6 (6), 32: 677-694.
57. Sarjanović, I. (2014). Uloga grupa solidarne razmjene u razvoju ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj. *Geoadria*, 19 (1): 1-25.
58. Schehr, R. C. (1997). *Dynamic Utopia: Establishing Intentional Communities as a New Social Movement*. Westport: Bergin & Garvey, an imprint of Greenwood Publishing Group.
59. Smith, W. L. (2002). Intentional communities 1990-2000: A portrait. *Michigan Sociological Review*, 16: 107-131.
60. Woods, M. (2014). Family Farming in the Global Countryside. *Anthropological Notebooks* 20 (3): 31-48.
61. Zablocki, B. (1980). *Alienation and Charisma*. New York: Free Press.

Nataša Bokan

University of Zagreb, Faculty of Agriculture, Croatia

e-mail: nbokan@agr.hr

Eco-villages: Subpolitical Answer to Unsustainability

Abstract

Rural space and rural society in Croatia are vastly overtaken by processes of depopulation and economic stagnation. However, in one type of contemporary communities we find the model of local development which helps create vital social energy and ideas for increasing sustainability. In this paper we will argue that eco-villages, as intentional communities, are the expression of late modern processes. We start with the history of alternative communities, then with their appearance in Croatia and with the social, economic and environmental aspects of their worldview and everyday practices. In our analysis we will incorporate the notion of reflexive modernization by which we will interpret some aspects of eco-villages' values. Theoretical framework also includes the concept of sustainability which we find very fruitful in the analysis of the eco-villages' worldview. Within the discussion on the new rurality concept, we will place the eco-village movement within broader social processes in rural societies. Empirically we found our paper on the qualitative research, multiple case study conducted in 2011/2012 in five eco-villages in Croatia. In our conclusion, the eco-village is interpreted as a concept of multidimensional sustainability and a new type of community characterized by subpolitics and reflexivity.

Key words: eco-village, sustainability, sustainable development, subpolitical, new rurality.